

MATSYSTEMER

European Public Health Week

Vertskap: Miljøpartiet De Grønne

Folkehelseforeningen

Hvem er Folkehelseforeningen?

Norsk forening for folkehelse er en medlemsbasert tverrfaglig nasjonal forening som bidrar til samarbeid mellom

- forskningsmiljøer
- fagorganisasjoner
- politikere
- offentlig-, privat- og frivillig sektor

for bedre folkehelse.

Folkehelseforeningen

Foreningen arbeider for å:

- sikre helsefremmende omgivelser, gode levekår og trivsel for alle grupper i samfunnet, herunder utjevne sosiale helseforskjeller
- gi alle muligheten til å være aktive, gjøre noe sammen og oppleve mestring og mening i hverdagen
- **påvirke utformingen av folkehelsepolitikken lokalt, nasjonalt og globalt**

Vårt signaturarrangement: Den årlige, nasjonale Folkehelsekonferansen (15) 16. – 17. oktober 2025, Kristiansand

Folkehelseforeningen

FNs definisjon av bærekraftig matsystem:

Et system som tar vare på matsikkerhet og sikrer økonomisk, sosialt og miljømessig grunnlag for framtidige generasjoner

Folkehelseforeningen mener at:

- Alle innbyggere skal ha råd til å følge kostholdsrådene
- Offentlig sektor skal ha innkjøpsavtaler som sikrer servering, i henhold til kostholdsrådene, på alle institusjoner (barnehage, skole, kantiner, eldreomsorgen mm)
- Bonden skal ha kunnskap og økonomisk grunnlag for matproduksjon i henhold til kostholdsrådene, arbeidsmiljøloven og klimamålene

Hvordan vi produserer mat og hva vi spiser påvirker fremtiden til kommende generasjoner.

Folkehelseforeningen

Dagens program

11.00: Velkommen. Kristoffer Robin Haug Miljøpartiet De Grønne, Annica Øygard og Lasse Hemindal, Folkehelseforeningen

- **Det store samspillet - Matsystemer i et internasjonalt perspektiv, med utgangspunkt i forskningen fra [EAT-Lancet 1](#)** v. [Ellen Wright](#), Senior Science Officer, EAT Forum
- **Utvikling av et bærekraftig kosthold sett i lys av sosiale helseforskjeller** v. [Laura Terragni](#), professor, og [Marianne Morseth](#), førsteamanuensis- Fakultet for helsevitenskap Oslo MET fakultet for helsevitenskap Oslo MET
- **Bærekraftige matsystemer i fylker og kommuner.** v. [Christine Hvitsand](#), Seniorforsker PhD, ressursøkonom, Telemarkforskning
- **Bærekraftig kosthold i barnehager og skoler - utfordringer og gleder** v. [Kathrine Martinsen](#), daglig leder Folkelig
- **Det norske matsystemet – hvordan integrere jordbruk, klima, miljø og folkehelse?** v. [Klaus Mittenzwei](#), Seniorforsker PhD, jordbruksøkonom, Ruralis
- **Bonden, den viktige aktøren i det bærekraftige matsystemet** v. [Anders Klemoen](#), generalsekretær Norske bonde og småbrukerlaget

12.10: Dialog – hvordan påvirker denne kunnskapen ditt partis politikk?

Leder av debatten: Lasse Heimdal, styreleder for Folkehelseforeningen og generalsekretær i Besteforeldres Klimaaksjon

Bekreftede partier:

- Kristoffer Robin Haug, Miljøpartiet De Grønne
- Wenche Westberg, tidligere statssekretær i Landbruk og Mat Departementet, Senterpartiet
- Alfred Jens Bjørlo, Næringskomiteen, Venstre
- Geir Jørgensen, Næringskomiteen, Rødt

12.30: Møtet avsluttes og tid til «etter-prat»

Folkehelseforeningen

Ellen Wright,
Senior Science
Officer, EAT

Utvikling av et bærekraftig kosthold sett i lys av sosiale helseforskjeller

- v.Laura Terragni, professor, og
Marianne Morseth,
førsteamanuensis- Fakultet for
helsevitenskap Oslo MET fakultet
for helsevitenskap Oslo MET

Utvikling av et bærekraftig kosthold sett i lys av sosiale helseforskjeller

Laura Terragni, professor, og Marianne Morseth, førsteamanuensis- Fakultet for helsevitenskap, Oslo MET

BLI MED PÅ FAGLUNSJ OG DEBATT I STORTINGET: MATSYSTEMENE

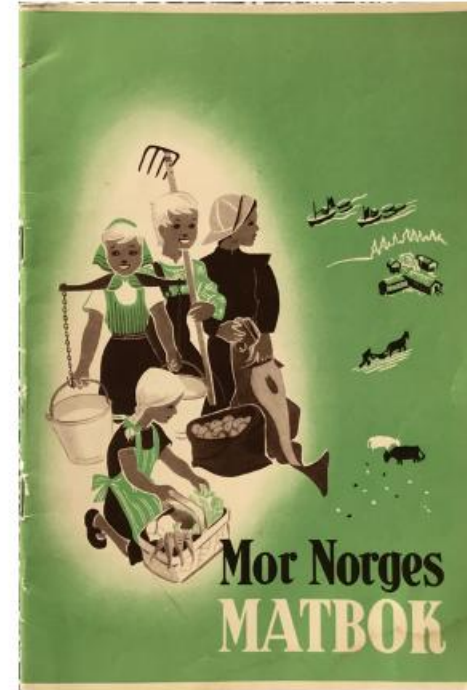

13.05.26
KL. 10.30-12.30

ARRANGØR: FOLKEHELSEFORENINGEN VERTSKAP: MILJOARTIET DE G

Veien mot et bærekraftig kosthold

- Norge har lange tradisjoner for kostholdsanbefalinger.
- De første anbefalinger kom i 1937
- Bærekraftig matforbruk begynte å være på agendaen mot slutten av 80-tallet
- I 2012 hadde de Nordiske anbefalingene et kapittel om bærekraft
- I 2023 kom de nye anbefalingene med fokus på sunnhet og bærekraft.

Bærekraftig mat i den norske konteksten

- Mye må endres i våre matvaner
- Redusere forbruket av kjøtt
- Bruke mer norske frukt og grønnsaker
- Øke dyrevelferd

Er et bærekraftig kosthold for alle?

- Veien mot et bærekraftig kosthold kan gjøre økonomiske og kulturelle forskjeller i matvaner mer synlig

food & nutrition
research

REVIEW ARTICLE

Social and economic dimensions of food sustainability – a background paper for the Nordic Nutrition Recommendations

Peter Jackson^{1*} and Lotte Holm²

¹Institute for Sustainable Food, University of Sheffield, Sheffield, UK

²Department of Food and Resource Economics (IFRO), University of Copenhagen, Copenhagen, Denmark

Popular scientific summary

- This review discusses the social and economic sustainability dimensions of food consumption.
- Whilst there are potential 'win-wins' in the field of health and sustainability policy, trade-offs and compromises between competing policy objectives are inevitable.
- This is particularly so when taking the social and economic dimensions of sustainability into account.
- Being transparent about how the food system is framed is a useful way forward in addressing competing policy options.

Home / Norsk tidsskrift for ernæring / Vol.21, Iss.1 / Lavinntektsfamilier i Norge må bruke en større andel av inntekten sin for å spise i tråd med kostrådene

OPEN ACCESS Article

Lavinntektsfamilier i Norge må bruke en større andel av inntekten sin for å spise i tråd med kostrådene

Low-income families in Norway must use a larger proportion of their income to eat in accordance with dietary guidelines

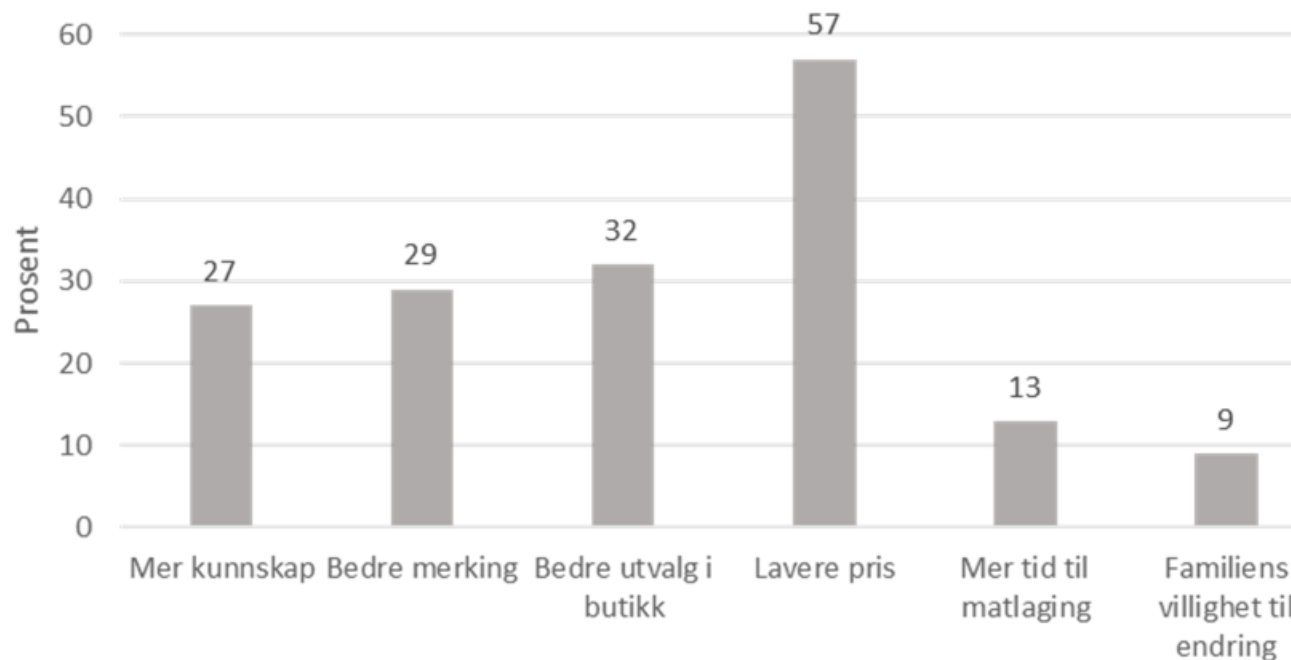
Maria Uldahl and Elling Bere

pp 23–32 • 9 March 2023 • <https://doi.org/10.18261/ntfe.21.1.5>

Hva kan få norske forbrukere til å spise mer bærekraftig?

Upubliserte data, YouGov & OsloMet, NewTools prosjektet, 2023

Foretrukne tiltak for å øke bærekraftig matforbruk blant norske forbrukere (n=1004)

Kunnskap om bærekraft og maten som er tilgjengelig

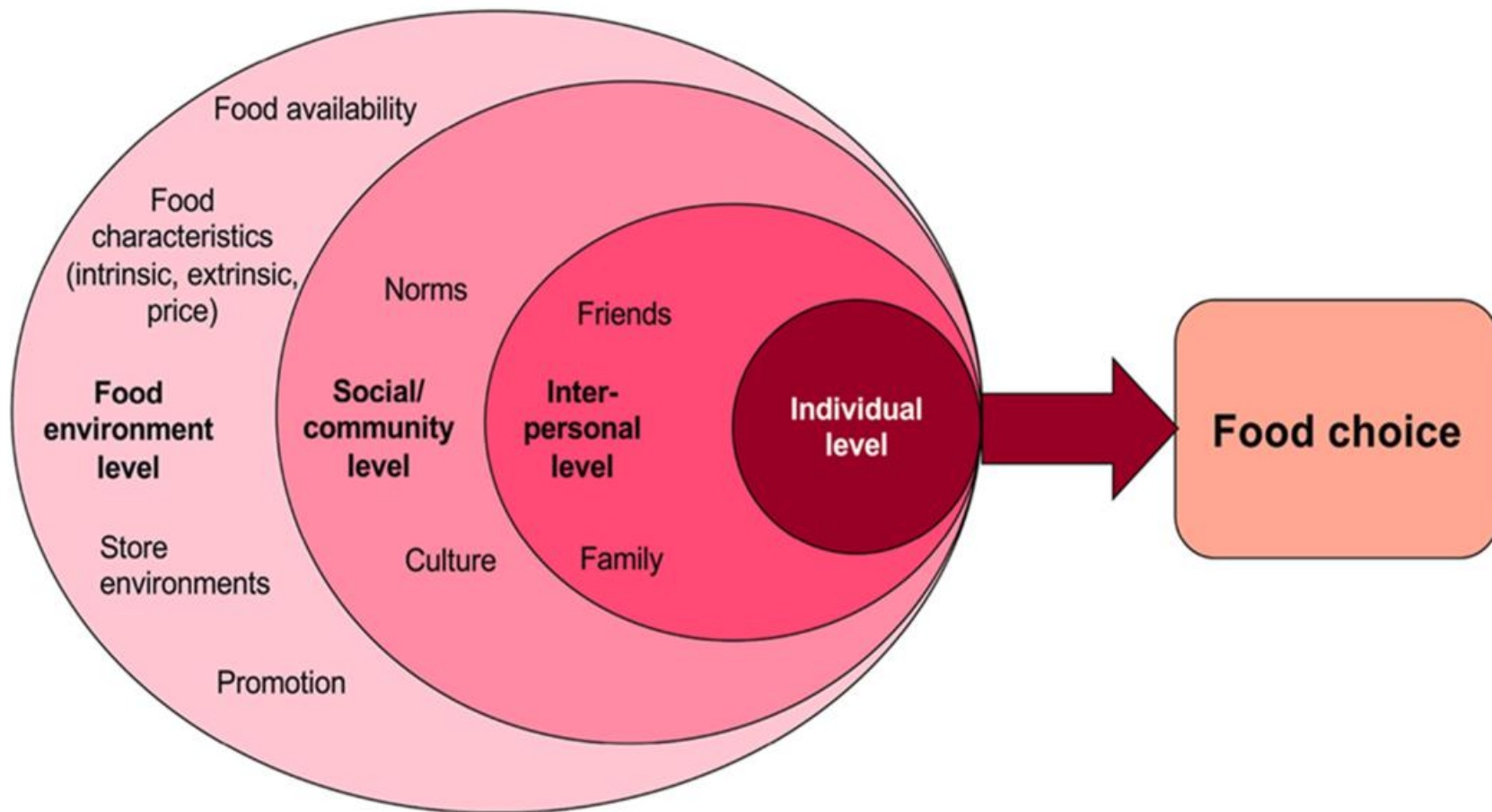
Typisk utsagn fokusgruppeintervju (Opinion, 2024)

«Man må se på alt sammen, både produksjonen, men også transport og oppbevaring. For en enkeltperson er det et for stort bilde å sette seg inn i. Jeg tror at jeg stoler litt blindt på varene som føres inn, og satser på at noen andre har tatt valget for meg, at det er ok varer»

- Produksjonskjede
- Målgrupper for merkeordninger

Hvilke politiske tiltak trengs for å fremme et bærekraftig kosthold for alle?

- Innføre en prispolitikk som gjør at det er rimeligere å spise sunt og bærekraftig
- Gjør det enklere å velge bærekraftig i butikker, kantiner, restauranter
- Fremme matkunnskap
- Bidra til en kultur hvor bærekraftige valg er det «vanlige» valget

Ernæring ved OsloMet

Samfunnsernæring

Vi forsker på mat, ernæring og helse, sett i sammenheng og i et samfunnsmessig og kulturelt perspektiv.

Forskningsgruppen tilhører:
Fakultet for helsevitenskap (HV)

Den største folkehelseutfordringen i verden i dag er usunt kosthold og utvikling av ikke-smittsomme sykdommer (NCDs), som hjerte- og karsykdommer, diabetes type 2 og fedme.

Kostholdet til ulike befolkningsgrupper varierer med en rekke politiske, sosiale og kulturelle faktorer.

Forskningsgruppen har som overordnet mål å bidra med kunnskap som kan fremme et sunt og bærekraftig kosthold, forebygge ernæringsrelatert sykdom og utjevne sosiale helseforskjeller.

Forskningen vår støtter opp under de globale bærekraftsmålene og nasjonale folkehelsemål og har både et nasjonalt og globalt perspektiv.

Bærekraftige matsystemer i fylker og kommuner. v. Christine Hvitsand
Seniorforsker PhD, ressursøkonom,
Telemarkforskning

Arbeid med bærekraftige matsystemer i kommuner og fylkeskommuner

---

13. mai 2025 av Christine Hvitsand

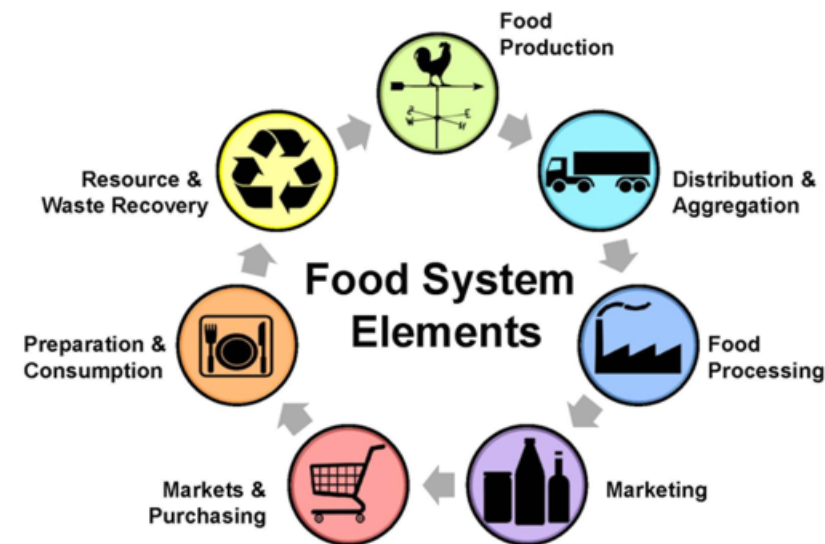
Hva er utfordringene i matsystemene?

- **Produksjonsformer/produkter** som medfører utslipp av klimagasser og forurensning, redusert biologisk mangfold, press på dyr, arbeidere, ressurser
- **Verdikjeder** som fører til matsvinn i alle ledd, sentraliserte beslutninger om hva som produseres og tilbys markedet, avstand mellom produksjon og forbruk
- **Matforbruk** som fremmer overvekt, livsstilssykdommer, sosiale forskjeller

Hvilken utviklingsretning er bærekraftig på lang sikt?

- Produksjon som ivaretar økosystemer og reduserer utslipp og ressursbruk
- Mer lokalbaserte matsystemer, spise etter sesong
- Hindre matsvinn
- Spise mer plantebasert
- Mindre prosessert og høy-fruktose matvarer
- Ivareta identitet og kultur
- Kobling av matproduksjon, etterspørsel/ matforbruk
- Mer kunnskap om økologi, landbruk og mat blant innkjøpere og forbrukere – bevisste valg

Adapted by Christy Shi, Center for Environmental Farming Systems.
From: Wilkins, J. and Eames-Sheavly, M. *Discovering the Food System: An experiential learning program for young and inquiring minds.*
Cornell University, Departments of Nutritional Science and Horticulture. <http://www.discoverfoodsys.cornell.edu/>

Hvordan kan kommunal sektor ta en mer aktiv rolle i utviklingen mot mer bærekraftige matsystemer?

- Arbeidet med bærekraftsmålene
- Nødvendig med et helhetssperspektiv på tvers av sektorer og aktørtyper
  - Deltakelse
  - Samskaping
  - Samarbeid mellom praksis og forskning

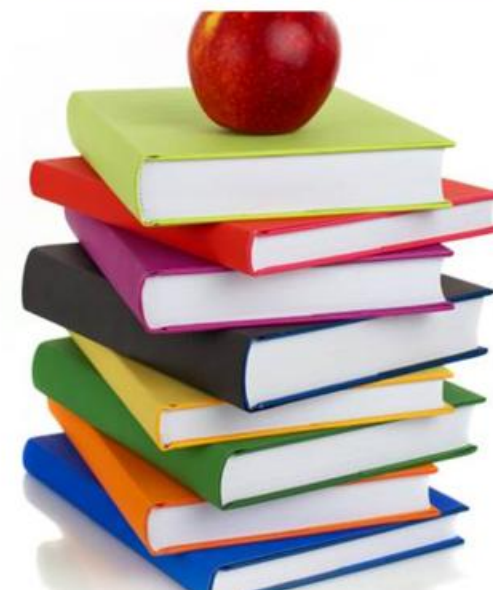

Kommuner (og fylkeskommuner) har store muligheter til å påvirke utviklingen gjennom sine ansvarsområder

- Landbruk
- Avfall og gjenvinning
- Næringsutvikling
- Klima, natur og miljø
- Helse og omsorg
- Utdanning; skole, barnehage
- Innkjøper
- Folkehelse
- Integrering
- Samfunnsplanlegging
- Deltakelse og involvering av innbyggere
- .....
- = En god forutsetning for å ta en ledende rolle

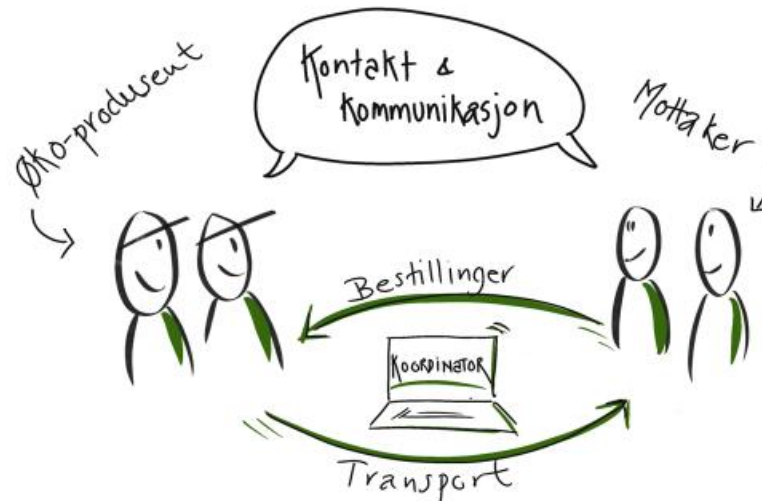
TELEMARKSFORSKING

Pilotering av Grønn Parallell i Vestfold

- Sprunget ut av en “agri-food living lab” med mål om å styrke produksjon og forbruk av økologiske grønnsaker (initiert av forskningsmiljø, i et samarbeid med Statsforvalteren i Vestfold og Telemark)
- Består i et samskapt regionalt samarbeid om koordinert salg, transport og innkjøp, herunder av offentlige virksomheter
- Avdekket hva som fremmer og hemmer denne typen samarbeid

Finansiert gjennom
PhD/NMBU og
Landbruksdirektoratet.

Illustrert av Anna Sofie Willumsen

Horten kommune

- Unik samarbeidsmodell, direkte innkjøp fra lokale småskala økologiske grønnsaksprodusenter
- Et bredt samarbeid internt i kommunen og med eksterne (produsenter, Matvalget)
- Utvikles med mange forgreininger og tilgrensende aktiviteter
- Følgeforskning på prosess, involverte aktører og samfunnsgevinster – og med tilrettelegging for erfaringsutveksling og samskaping

Følgeforskning finansiert av Regionale forskningsfond Vestfold og Telemark

Stad kommune

- Samfunnsplanen: vedtar samskaping som arbeidsmetode i samfunnsutviklingen
- Innbygger tok kontakt om mulighetene for dyrking i sentrum
- Kommunen fasiliteter utviklingen, involverer bredt
- Urbant landbruk utvikles med mange forgreninger
- Følgeforskning viser hva som fremmer samskaping med innbyggere og andre, og hvilke utfordringer som oppstår

Følgeforskning finansiert av Norges forskningsråd

Viken/Østfold fylkeskommune

- Politisk mål om 30 % økologisk i vgs.-kantiner
- Strategi for helsefremmende skoler 2020:
  - Ha kantiner som serverer sunn og bærekraftig mat og drikke
  - Gratis skolemåltid
- Ny anskaffelsesstrategi 2021
- Samarbeid med Matvalget

Prosjekt finansiert av Norges forskningsråd, inkluderer living lab

Hvilke forhold stimulerer til mer bærekraftige matsystemer?

- Politiske vedtak som viser en tydelig utviklingsretning og virkemidler som støtter opp om dette, f.eks:
  - Andel økologisk produksjon, produksjon både hos små, mellomstore og store produsenter
  - Andel økologisk, lokalt, sesongbasert mat i offentlige innkjøp
  - Sunn, råvarebasert mat i skoler/kantiner, jf. kostrådene
- Kommuner og fylkeskommuner er viktige endringsarenaer når det er handlingsrom for engasjerte politikere og ansatte

Referanser

IPES-food. (2016). From uniformity to diversity: A paradigm shift from industrial agriculture to diversified agroecological systems. Report by the International Panel of Experts on Sustainable Food Systems.

Muller, A., Schader, C., Scialabba, N. E.-H., Brüggemann, J., Isensee, A., Erb, K.-H.,.....Stolze, M. (2017). Strategies for feeding the world more sustainably with organic agriculture. *Nature communications*, 8(1), 1-13.

Utvalgt forskning av Telemarksforskning

Hvitsand, C. (2023). Bærekraftige matsystemer–et offentlig ansvar? I Hvordan kommuner tenker: Politikk-og praksisnær forskning i kommunale virkeligheter (pp. 233-253). Universitetsforlaget.

Hvitsand, C., Leikvoll, G. K., Aasen, Magnussen, E. & Berius, M. (2022). Bærekraftig landbruk og arbeidsinkludering: Samskapende prosesser for å utforske mulighetene for tverrsektorielt samarbeid. TF-notat nr. 1. Telemarksforskning.

Hvitsand, C. (2021). Grønn Parallell – Testing av en alternativ omsetningskanal for lokale økologiske grønnsaker og andre gårdsprodukter. Utviklet av aktørene selv gjennom deltakende og samskapende prosesser i «living lab». TF-rapport nr. 634. Telemarksforskning.

Hvitsand, C., Raanaas, R. K., Gjøtterud, S. & Nicolaysen, A. M. (2022). Establishing an Agri-food living lab for sustainability transitions: Methodological insight from a case of strengthening the niche of organic vegetables in the Vestfold region in Norway. *Agricultural Systems*, 199, 1-14.

Hvitsand, C., Nicolaysen, A. M., Gjøtterud, S., & Raanaas, R. K. (2024). Piloting a co-created local and alternative food network involving professional buyers in Norway: Forces and tensions influencing viability. *Journal of Rural Studies*, 110, 103362.

Aastvedt, A., Hvitsand, C., Brandtzæg, B.A., Vike, H., Myhrer, R.S. & Westernen, I. (2024). Eksperimentering med samskaping i kommunal sektor. Fra strategi til praksis. TF-rapport nr. 888. Telemarksforskning.

**Bærekraftig kosthold i
barnehager og skoler -
utfordringer og gleder**
v.Kathrine Martinsen, daglig
leder Folkelig

FOLKELIG

FOLKELIG

Lekne løsninger på viktige
samfunnsutfordringer

FOLKELIG

**Det norske matsystemet –
hvordan integrere jordbruk, klima,
miljø og folkehelse?** v. Klaus
Mittenzwi, Seniorforsker PhD,
jordbruksøkonom, Ruralis

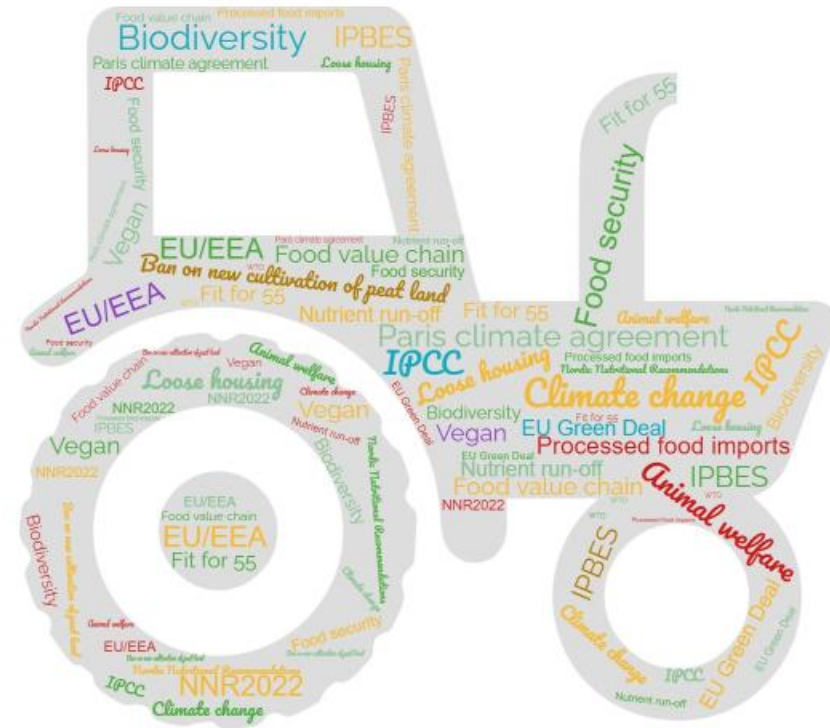

Det norske matsystemet – hvordan integrere jordbruk, klima, miljø og folkehelse?

Faglunsj på Stortinget, 13.05.2025
Klaus Mittenzwei

Jordbrukspolitikken må svare på stadig flere utfordringer

Vi mangler supplerende, helhetlige analyser

Klimakur 2030 og senere oppdateringer inneholder en ufullstendig analyse av kostholdstiltaket.

2020

2023

2024

Nye kostråd er i stor grad basert på helseeffekter og jordbrukets utslipp av klimagasser.

- Velferdstap hvis forbrukerne «tvinges» over mot kostrådene
- Jordbruket kan omstilles (ekstensivering, økt selvforsyning krever mer korn, mindre gras)
- Virkemiddelbruken kan endres

Vi tar for lite hensyn til usikkerhet i det empiriske datamateriale for folkehelse

Matvare	Fysisk helseeffekt (DALY per g/dag endring mot kostråd)		
	Lav	Middel	Høy
Ferskt, rødt kjøtt	0	258	367
Bearbeidet kjøtt	70	269	348
Flytende melk	5	24	74
Frukt	16	44	95
Grønnsaker	19	42	75

DALY: Tap av «flere gode leveår»

Global Burden of Disease Study 2021. GBD 2024. Dietary Risk Exposure Estimates 1990-2021

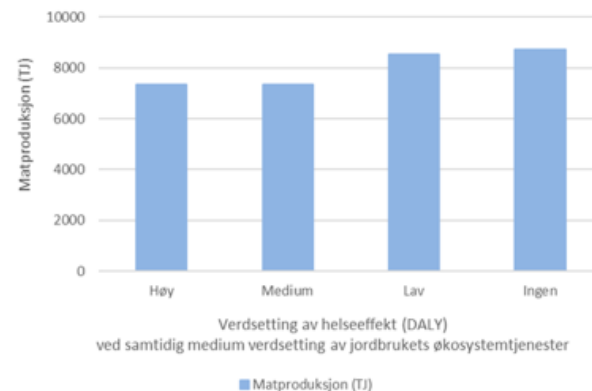
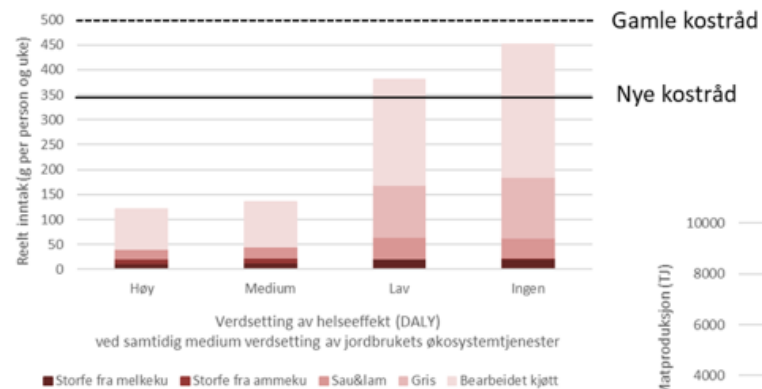
[https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(24\)00933-4/fulltext#supplementaryMaterial](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(24)00933-4/fulltext#supplementaryMaterial)

Matvare	Monetær helseeffekt (mill. kr årlig for hele befolkningen ved 1 g/dag endring mot kostråd)		
	Lav	Middel	Høy
Ferskt, rødt kjøtt	0	374	533
Bearbeidet kjøtt	102	390	505
Flytende melk	7	35	107
Frukt	23	64	138
Grønnsaker	27	62	109

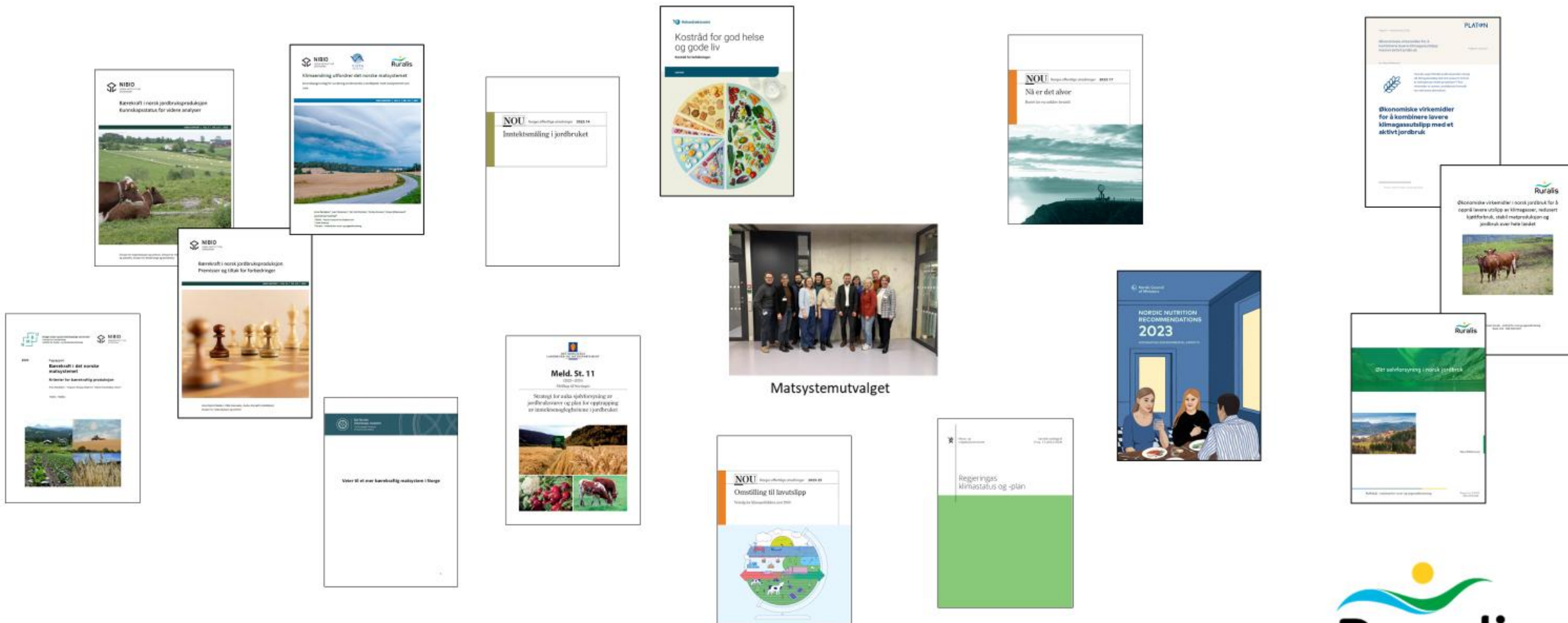
Finansdepartementet. 2021. Prinsipper og krav ved utarbeidelse av samfunnsøkonomiske analyser.

Helsedirektoratet. 2024. Virkninger på helse og livskvalitet i utredninger og samfunnsøkonomiske analyser –temaveileder til utredningsinstruksen

Upublisert studie med modellen Jordmod sendt til tidsskrift med fagfelleevaluering

Kunnskapsgrunnlaget rundt matsystemet er fragmentert

Integrasjon av mat, miljø, klima og folkehelse krever integrert politikk

Foto: LMD

Nationen, 7.5.

Nationen, 10.5.

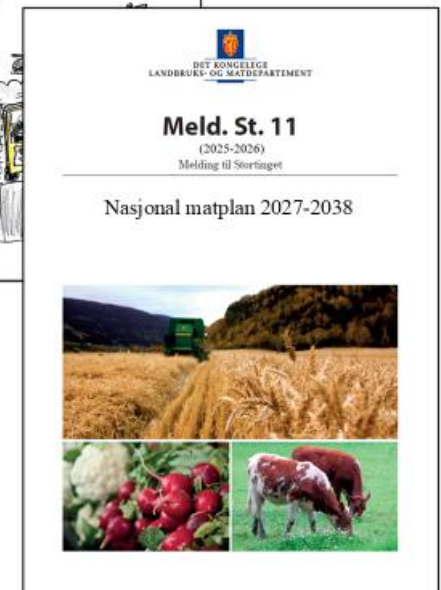
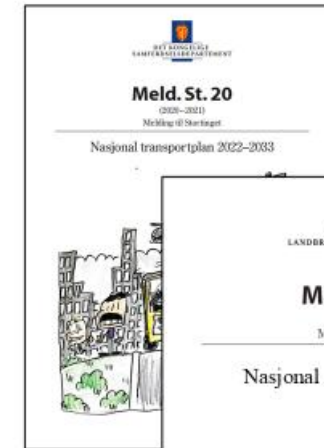

Foto: Skjermdump NBS

Nationen, 10.5.

«Et hvert jordbruksoppgjør har nok med sine egne problemer, og det vil derfor aldri bli tatt langsiktige hensyn i forhandlingene.»
(Tidligere landbruksdirektør Almar Sagevlmo, 2009)

www.ruralis.no – meld deg på vårt nyhetsbrev!

Følg oss på [Twitter](#) | [Facebook](#) | [LinkedIn](#) | [Instagram](#)

